

Тарасун В.В. Концепция нейропсихологической диагностики состояния социоэмоционального развития детей с аутизмом.

В статье предложен авторский концептуальный подход к дальнейшему решению проблемы диагностики состояния социоэмоционального развития ребенка с аутизмом. Доказывается важность и необходимость осуществления аутологом диагностики состояния сформированности трех нейропсихологических систем ребенка - программирования и контроля социального взаимодействия; восприятия эмоций; репрезентации внутренних представлений. Учтены доказательства нейропсихологических теорий о том, что в основе первичных нарушений аутизма лежат преимущественно расстройства деятельности префронтальной коры головного мозга и лимбической системы.

Предложена модель определения механизма поведенческих расстройств ребенка-аутиста, включающая диагностику состояния сформированности: нейробиологической основы социоэмоционального взаимодействия; способности накапливать опыт социоэмоционального взаимодействия; способности к адекватному эмоциональному переживанию; видов представлений о внутренних переживаниях другого человека и своих собственных; понимания подлинной и мнимой реальности; способности быстро переключать внимание.

Ключевые слова: аутология, социоэмоциональное развитие нейропсихологическая диагностика, нейропсихологические системы; префронтальная кора головного мозга.

V.Tarasun. Conception of Neuropsychological Diagnosing the Socio-Emotional Development of a Child Suffering from Autism

The article is focused on a new conceptual approach to solving the problem of diagnosing the socio-emotional development of a child suffering from autism. The author stresses the importance and necessity of diagnosing the development level of the following child's neuropsychological systems: 1) programming and controlling the social interaction; 2) perception of emotions; 3) representation of internal thoughts. Besides, the scientist claims that according to the essence of neuropsychological theories, the initial autistic disorders are mostly caused by the dysfunctions of the medial prefrontal cortex and limbic system.

The author of the article suggests a model of defining a child-autist's mechanism of socio-emotional and behavioural disorders, which includes diagnosing: 1) the neurobiological principles of socio-emotional interaction; 2) the ability to gain experience of socio-emotional interaction; 3) adequate emotional perception; 4) the concepts of other people's and his/her own emotional experience; 5) realizing veritable and imaginary reality; 6) the ability to switch his/her attention quickly.

Key words: autology, autism, socio-emotional development, neuropsychological diagnosing, neuropsychological system, medial prefrontal cortex.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2013 р.

Статтю прийнято до друку 02.11. 2013 р.

УДК 376.37

**РОЗВИТОК ВЕРБАЛЬНОЇ УЯВИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ**

Тищенко В. В.,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,

Папп І. І.

Становлення і модернізація національної системи спеціальної освіти визначає одним із важливих напрямків розвиток усіх психічних процесів у дітей з особливостями психофізичного розвитку, зокрема і у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ).

Одним із психічних процесів, що відіграє важливу роль у розвитку пізнавальної та мовленнєвої діяльності, становлення загальних та спеціальних здібностей, – є уява. Уява – це психічний процес, що полягає у створенні нових образів на основі уявлень, набутих з попереднього досвіду[3]. Вона є важливою умовою повноцінного розвитку, оскільки відображає систему уявлень дитини про оточуючий світ, спонукає дитину до творчого використання набутих знань умінь та навичок.

Суттєвим для оцінки стану психічного розвитку дитини є взаємозв'язок уяви та мовлення. Оволодіння мовленням суттєво сприяє розвитку дитячої уяви, а затримка мовленнєвого розвитку у деякій мірі утруднює розвиток вербальної уяви.

Нами було досліджено взаємозв'язок стану розвитку мовлення і вербальної уяви у групі із десяти дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня. Для виявлення особливостей уяви були використані гра із звуками «Круги на воді», модифікована на основі гри Дж. Родарі «Прикрась слово», гра-завдання «Телефон» та завдання «Склади розповідь». Аналіз результатів експерименту проводився на основі порівняння отриманих даних у групах дітей з тяжкими порушеннями мовлення, дітей з незначними порушеннями вимови і дітей без мовленнєвих порушень.

Аналіз отриманих даних констатувального етапу дослідження виявив що діти старшого дошкільного віку із ЗНМ мають нижчий рівень розвитку вербальної уяви, ніж діти з ФФНМ та діти без мовленнєвих порушень (див. Табл.1).

Таблиця 1

**Результати дослідження рівня розвитку вербальної уяви
(за рівнями, у %)**

Рівень розвитку вербальної уяви	Діти з нормальним мовленнєвим розвитком	Діти з ФФНМ	Діти з ЗНМ III рівня
Високий рівень	51,25 %	17,5 %	7,5 %
Середній рівень	42,5 %	60 %	27,5 %
Низький рівень	6,25 %	22,5 %	65 %

Нами було виявлено, що дітям з мовленнєвим недорозвиненням характерні: недостатня рухливість, інертність, затримання на окремих видах діяльності, швидка виснажливості уяви, використання штампів та одноманітність пізнавальних дій; їм потрібно значно більше часу для включення в роботу, у процесі діяльності відзначається значна кількість тривалих пауз, спостерігається недостатня точність предметних образів – уявлень, бідний запас загальних знань про навколишній світ, складність у створенні уявної ситуації.

Під час діагностики актуального рівня взаємозв'язку вербальної уяви і мовлення було виявлено значні потенційні можливості у старших дошкільників з ЗНМ III рівня щодо розвитку уяви в умовах спеціального корекційного навчання. Ми вважаємо, що корекційна робота з розвитку уяви має включати систему поетапного навчання з поступовим наростанням складності і обсягу завдань, з урахуванням віку, психофізичного розвитку та індивідуальних особливостей дитини.

На основі аналізу науково-теоретичних та методичних джерел [1, 2, 4], ми розробили корекційну методику формування вербальної уяви у старших дошкільників із ЗНМ.

Основними завданнями методики є :

Цілеспрямований вплив на розвиток вербальної уяви передбачав такі завдання:

1. Створити оптимальні умови для гармонійного розвитку дитини із ЗНМ.
2. Розширити кругозір дітей.
3. Збагатити їх сенсорний досвід.
4. Розвивати і активізувати мовлення.
5. Навчити прийомам оперування образами і уявленнями.
6. Експериментально випробувати систему спеціальних вправ, завдань, ігор, які сприятимуть

формуванню у дошкільників із ЗНМ кращого рівня вербальної уяви.

Методика включає три етапи:

I. Підготовчий етап. Обов'язковою умовою роботи на цьому етапі є використання ігрових форм предметного маніпулювання, у яких діти отримують опорну інформацію про ознаки предметів; за поданим предметом описують його окіл та функціональне призначення.

II. Основний етап передбачає збагачення уяви дитини новими образами: яскравими (чіткими), гнучкими і розмаїтими.

III. На етапі продуктивної реалізації діти застосовують набутий і формують новий особистісно-інтелектуальний досвід самоствердження в нестандартних ситуаціях.

На цьому етапі реалізується система спеціально створених вправ, завдань, ігор, які сприятимуть формуванню у дошкільників із ЗНМ кращого рівня вербальної уяви. Ця система містить ігри з «Чарівними кільцями Луллія». Ігри проводяться в послідовності, яка відображає їхній тематичний зв'язок, а в середині тематичної групи – за зростанням ступеня їхньої складності.

Метою ігор є розвиток пізнавальних інтересів дитини, в цілому, та в вербальної уяви, зокрема.

Додатковими умовами, що вплинули на успішність корекційної роботи стали:

- використання неформального ігрового середовища;
- можливість постійного спілкування з однолітками;
- доброзичлива емоційна атмосфера;
- використання в іграх простого, життєвого, добре відомого дітям мовного та наочного матеріалу.

Застосування запропонованої методики для розвитку вербальної уяви можливе як на групових, так і на

індивідуальних заняттях. Означені вправи можуть використовуватися у комплексі, окремо та у поєднанні з іншими, залежно від завдань і умов проведення корекційного заняття в умовах дошкільного закладу.

Під час навчання ми приділяли значну увагу корекції та розвитку усіх сторін мовлення дошкільників із ЗНМ. Широко використовувались варіанти хорового приговорювання, що збільшувало мовленнєву активність дитини, допомагало розширити її мовленнєву діяльність. При цьому ми дотримувались порядку слів у реченні, використовували повні речення, підбирали правильну інтонацію, логічний наголос, діти вчилися відтворювати правильні мовленнєві конструкції. Використання різних синтаксичних конструкцій передбачало вживання різних сполучників. Ускладнення змісту речень передбачало використання прийменників.

Всі етапи методики реалізовувалися переважно під час проведення корекційно-розвивальних та логопедичних занять під час вивчення конкретної лексичної теми.

Ефективність запропонованої нами методики була перевірена експериментально на основі порівняння рівня сформованості вербальної уяви у дітей експериментальної групи (діти старшого дошкільного віку із ЗНМ, що навчалися за запропонованою методикою) та контрольній групі (діти із ЗНМ старшого дошкільного віку, що навчалися за традиційними методиками).

Порівняння результатів сформованості вербальної уяви після проведених занять виявила позитивну динаміку в експериментальній групі (див. Табл. 2-3).

За результатами дослідження у дітей експериментальної групи суттєво зросла здатність до створення нових оригінальних текстів, фантазування, використання емоційно-виражальних засобів в мовленні.

Навіть діти, які до проведення навчання мали низький рівень розвитку вербальної уяви, продемонстрували елементи творчої фантазії на основі поєднання не нових образів у нових комбінаціях, чи використання їх у нових ситуаціях.

Таблиця 2

Результати повторного дослідження в експериментальній групі (за рівнями, у %)

Завдання Рівні	«Круги на воді»	«Прикрась слово»	«Телефон»	«Склади розповідь»
Високий рівень	70	20	40	30
Середній рівень	30	50	40	40
Низький рівень	-	30	20	30

Таблиця 3

Порівняльний аналіз результатів розвитку вербальної уяви в експериментальній і контрольній групах (%)

Досліджувані	Рівень розвитку вербальної уяви		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальна група	40	40	20
Контрольна група	7,5	32,5	60,5

Аналіз отриманих даних засвідчує, що запропонована методика позитивно впливає на розвиток вербальної уяви дошкільників із ЗНМ. Вихованці старшої групи навчилися придумувати оригінальні історії, проявляючи неабияку фантазію. Історії стали видовищнішими, образи і деталі більш опрацьованими.

Представлена методика може бути використана у дошкільних закладах та групах для дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку, а також у підготовчих та перших класах шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення, спеціальних класах при загальноосвітніх школах та інклюзивних класах, у яких навчаються діти зазначеної категорії.

Література

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: психолог. очерк. – М.: Просвещение. – 1991. – 94с.
2. Калягин В.А. Логопсихология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А.Калягин, Т.С.Овчинникова. – М.: Академия, 2006. – 320.
3. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / За редакцією академіка В.І. Бондаря. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 404 с.
4. Трошин О.В., Жулина Е.В. Логопсихология: Учебное пособие. – М.: ТЦ Сфера, 2005. – с. 111-118.

Reference

1. Vyigotskiy L.S. Voobrazhenie i tvorchestvo v detskom vozraste: psiholog. ocherk. – M.: Prosvishchenie. – 1991. – 94s.
2. Kalyagin V.A. Logopsihologiya: ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy / V.A.Kalyagin, T.S.Ovchinnikova. – M.:

Akademiya, 2006. – 320. 3. **Spetsialna pedagogika: Ponyatiyno-terminologichniy slovník / Za redaktsiyeyu akademika V.I. Bondaryu.** – Lugansk: Alma-mater, 2003. – 404 s. 4. **Troshin O.V., Zhulina E.V.** Logopsihologiya: Uchebnoe posobie. – M.: TTs Sfera, 2005. – s. 111-118.

Тищенко В.В., Папп І.І. Розвиток вербальної уяви у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення

У статті розглядаються актуальні проблеми формування вербальних форм уяви у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. Проблема визначається як актуальна у зв'язку із важливістю розвитку різних форм пізнавальної діяльності у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Уява розглядається авторами як пізнавальний процес, що полягає у створенні нових образів на основі уявлень, набутих з попереднього досвіду. У статті наводяться дані констатувального психолого-педагогічного експерименту, присвячені вивченню стану вербальної уяви у названій категорії дітей, метою якого було визначення рівнів сформованості вербальної уяви та її особливості у дітей зазначеної категорії. Автори репрезентують поетапну методику формування вербальної уяви на логопедичних заняттях у старших групах для дітей із загальним недорозвитком мовлення. Визначено завдання означеного навчання, педагогічні умови, що сприяють ефективній реалізації зазначеної методики, наводяться приклади використаних завдань. Наводяться дані перевірки ефективності запропонованої методики в групах для дітей із загальним недорозвитком мовлення. Позитивна динаміка у формуванні вербальної уяви простежується на основі порівняння результатів корекційного навчання дітей експериментальної групи (діти із ЗНМ старшого дошкільного віку, які навчались за представленою методикою) та контрольної групи (діти із ЗНМ старшого дошкільного віку, які навчались за традиційною методикою). Числові дані, що підтверджують отримані результати наведені у трьох таблицях.

Ключові слова: вербальна уява, загальний недорозвиток мовлення, діти старшого дошкільного віку, методика корекційного навчання.

Тищенко В.В., Папп І.І., Развитие вербального воображения у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи

В статье рассматриваются актуальные вопросы формирования вербальных форм воображения у старших дошкольников с общим недоразвитием речи. Проблема определяется как актуальная в связи с важностью развития разных форм познавательной деятельности у детей дошкольного возраста с нарушениями речевого развития. Воображение рассматривается авторами как познавательный процесс, который состоит в создании новых образов на основе представлений, сложившихся в предыдущем опыте. В статье приводятся данные констатирующего психолого-педагогического эксперимента, посвященного изучению уровней сформированности вербального воображения и его особенностей у детей указанной категории. Авторы представляют поэтапную методику формирования вербального воображения на логопедических занятиях в старших группах для детей с общим недоразвитием речи. Определены задания указанного обучения, педагогические условия, способствующие эффективной реализации указанной методики, приведены примеры используемых заданий. Представлены данные проверки эффективности предложенной методики в группах для детей с общим недоразвитием речи. Положительная динамика в формировании вербального воображения прослеживается на основе сравнения результатов коррекционного обучения детей экспериментальной группы (дети с ОНР старшего дошкольного возраста, обучающиеся по экспериментальной методике) и контрольной группы (дети с ОНР старшего дошкольного возраста, обучающиеся по традиционной методике). Числовые данные, подтверждающие полученные результаты, приведены в трех таблицах.

Ключевые слова: вербальное воображение, общее недоразвитие речи, дети старшего дошкольного возраста, методика коррекционного обучения по развитию речи.

Tyshchenko V.V., Papp I.I. Development of verbal imagination in senior preschool children with general speech underdevelopment

The current issues of formation of verbal forms of imagination in senior preschoolers with the general underdevelopment of speech are presented in this article. The problem is defined as relevant in view of the importance of development of different forms of cognitive activity in preschool children with speech disorders. Imagination is defined by the authors as a cognitive process to create new images based on concepts developed in the previous experience. The article presents data of psychological and pedagogical experiment dedicated to the study of the levels of formation of verbal imagination and its features in children of this category. The authors present a phased forming technique of imagination in senior preschool groups for children with general speech underdevelopment (GSU). The tasks of this training, educational environment conducive to the effective implementation of this technique identified in this article, and examples of exercises are used. The data verify the effectiveness of the proposed technique in groups for children with general speech underdevelopment. The positive dynamics in the formation of the verbal imagination is traced by comparing the results of special education of children of the experimental group (senior preschool children with GSU, are learned in the experimental technique) and control group (senior preschool children with GSU are learned in the traditional technique). Numerous data confirming the results are represented in three tables.

Keywords: verbal imagination, general speech underdevelopment, children of senior preschool age, special education technique of speech development.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2013 р.

Статтю прийнято до друку 27.10.2013 р.

Рецензент: д.п.н., проф. М.К.Шеремет